

СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ЗЕМЉЕ И МЕЂУНАРОДНО ПРАВО

Социјалистичке револуције које су се одиграле у свету последњих пет деценија отеле су из зоне капиталистичког система више од трећине човечанства. Измењен је ток историје и циљеви светске политике. У условима идеолошког и политичког плурализма на међународном плану било је нужно преиспитати суштинску и формалну ваљаност класичног међународног права, које је настало у крилу класно и политички истородних држава, у крилу капиталистичких друштвених односа. Совјетски Савез појавио се на међународној сцени као прва социјалистичка држава, па су, сасвим природно совјетски теоретичари први примили на себе тај терет. Скромна мисаона заоставштина Маркса и Енгелса по питању међународног права и међународних односа послужила је као основ за изградњу нове међународноправне теорије, која, од времена Лењина до данас, бележи кривуљу сталних промена. На изворни фонд марксизма накалењене су многобројне теоријске конструкције. Једна од најинтересантнијих је несумњиво теорија о социјалистичком међународном праву, која регулише односе између социјалистичких држава, а по схватању једне групе совјетских теоретичара, представља алтернативу традиционалном систему међународних односа, заснованом на сили и интересу најјачег партнера.

✓ Цео концепт социјалистичког међународног права заснован је на идеји пролетерског интернационализма, која представља збир једног специфичног вредносног система оличеног у марксистичкој филозофији. Питање заслужује пажњу, с обзиром да се налазимо у изузетно сложеној фази историје, са многобројним противуречностима. Социјализам је прерастао у светски процес, али социјалистички свет је подељен по крупним идеолошким питањима и по низу конкретних питања светске политике. Међународна заједница састављена је од држава са различитим друштвено-економским системима, али свеопшта сарадња није неки пацифистички идеал, него conditio sine qua non опстанка и напретка човечанства. Да ли је при таквим условима могуће свет социјализма издвојити из универзалних оквира света, унутар којих се креће политика последњих деценија XX века, и какав је друштвено-политички смисао тог одвајања? Да ли је и до које мере могућа примена аутономног система социјалистичког међународног права, или прецизније речено, да ли такав систем данас реално

постоји у односима између социјалистичких земаља. Питање је искупило сложено, а да би на њега могао бити дат целовит одговор у једном чланку; нека ови редови буду само скроман прилог теоријској разради овог питања.

* * *

У Идеја о социјалистичком међународном праву поникла је у совјетској литератури још у првим годинама после Октобарске револуције. Водећи теоретичар тог периода Коровин полази у својим анализама од совјетског Устава из 1923. који констатује да су државе света подељене у два табора: табор капитализма и табор социјализма, с обзиром на потпуно различите циљеве једног и другог, контакт између њих је строго ограничен и свака страна га заснива „на свом праву и својим принципима“⁽¹⁾. За Коровина постојало је буржоаско међународно право и међународно право које ствара Совјетски Савез, као прва земља социјализма, или како га он назива, „међународно право прелазног периода“. Отуда појава Совјетског Савеза на међународном плану представља „почетак нове ере за међународном право“⁽²⁾. ✓

✓ Након преласка на планску привреду, закључења низа уговора са суседним земљама и уласка у Друштво Народа совјетска теорија напушта идеју социјалистичког међународног права, као аутономног права. У званичним тезама за проучавање и теоријску обраду међународног права, које је израдио Институт за међународно право совјетске Академије наука 1938., не помиње се социјалистичко међународно право⁽³⁾. Но то не треба схватити, према речима академика Вишинског, да у борби СССР-а за нове односе на међународној сцени, не долазе до изражаја принципи социјалистичког права, принципи социјализма⁽⁴⁾. Уместо деобе права совјетска доктрина у свај тезу о урастању норми социјалистичког међународног права у опште међународно право, кроз конкретну политику СССР-а. До којих је граница ишла совјетска политика у признавању општег међународног права могу да послуже речи делегата СССР-а Литвинова, изречене на XIX редовном заседању Друштва Народа: „Од уласка у Друштво Народа Совјетски Савез био је увек веран својим обавезама, лојално их испуњавао и изјављујем да је спреман извршити све одлуке, а исто тако и препоруке Друштва, донете у циљу очувања мира и борбе против агресије, без обзира да ли се те одлуке подударају са националним интересима дана“⁽⁵⁾. ✓

✓ У првим годинама после II светског рата постојање социјалистичког међународног права се чак изричито негира. У колективном делу истакнутих совјетских теоретичара констатује се да „у данашње време не постоји социјалистичко међународно право. Такво право могло би се изградити само у односима између социјалистичких држава. Но таквих узајам-

(1) E. Korovin: The Soviet Treaties and Int. law, Amer. Journal of Int. Law, vol. 22, 1928, p. 753.

(2) E. A. Korovin: Das Völkerrecht der Übergangszeit, Berlin 1929, S. 6.

(3) Сов. гос. и право, No 5, 1938, стр. 119.

(4) Сов. гос. и право, No 3, 1939, стр. 12.

(5) Actes de la Dix neuvième Session ordinaire de L'assemblée, Suppl. spec. No 183, p. 77.

них односа у данашње време нема. Може се говорити само о совјетској концепцији међународног права"⁽⁶⁾. Кожевњиков је у том погледу још јаснији. Он је одлучно против шаблонског решавања међународно-правних проблема и указује да је немогуће, на апстрактном плану, глобално, одредити позицију и однос СССР-а према нормама међународног права. На том плану позиција СССР-а „произилази пре свега, из интереса обезбеђења сопствене безбедности и интереса обезбеђења праведног и демократског међународног мира, како у области политичких, тако исто економских и других односа"⁽⁷⁾.

Хладни рат, формирање двају антагонистичких војних формација НАТО и Варшавског пакта, догађаји у Мађарској 1956., и војна интервенција Совјетског Савеза, условили су покретање дискусије о односима између социјалистичких држава. Напад Информбироа на Југославију 1948. пружио је такође обиље материјала. Није без значаја ни чињеница да, после распуштања Коминформа 1956, социјалистичке земље нису биле обједињене једном политичком организацијом, која би могла преузети улогу арбитра у случају евентуалног спора. Иницијатива овога пута долази од совјетске владе. V

У Декларацији од 30. октобра 1956. „о развоју и учвршћењу пријатељства и сарадње између СССР-а и других социјалистичких земаља“ побројани су принципи на којима треба да се темеље односи. Политика мирољубиве коегзистенције је основ спољне политике СССР-а у односу на свет као целине, констатује Декларација, а потом додаје: „Земље велике заједнице (Communauté) социјалистичких народа, везане заједничким идеалом изградње социјалистичког друштва (société) и принципима пролетерског интернационализма, могу заснивати своје односе само на принципима pune равноправности, поштовања територијалног интегритета и политичке независности, суверенитета и немешања у унутрашње послове других"⁽⁸⁾.

Годину дана касније, на саветовању 12 комунистичких и радничких партија социјалистичких земаља, одржаном у Москви од 14 до 16. новембра 1957. године, пошло се корак даље. У Декларацији усвојеној тим поводом констатује се: „Социјалистичке државе су уједињене у јединствену заједницу тиме што су ступиле на општи пут социјализма. Уједињене истом класном суштином социјално-економског уређења и државне власти, потребом за узајамном подршком и помоћи, истовешношћу интереса и циљева у борби против империјализма, за победу социјализма и комунизма, за све заједничком идеологијом марксизма-лењинизма"⁽⁹⁾. V

(6) Межа. право, Москва, 1947, стр. 17.

(7) Ф. И. Кожевњиков: Учебное пособие по межа. публичному праву, Москва, 1947, стр. 43.

(8) La Documentation Française, No 2450, 18 Aot 1958.

(9) Институт за изучавање радничког покрета, Билтен бр. 5/1957, стр. 4.

Декларацију су усвојили представници: Албанске партије рада, Бугарске Ком. партије, Мађарске соц. радничке партије, Вијетнамске партије трудбеника, Социјалистичке јединствене партије Немачке, Комунистичке партије Кине, Корејске партије рада, Монголске народне револуционерне партије, Пољске уједињене радничке партије, Румунске радничке партије, Комунистичке партије Совјетског Савеза, Комунистичке партије Чехословачке. Партије које нису учествовале на саветовању, истиче се у документу, оцениће и саме решити како да поступе у погледу мишљења изнетих у овој Декларацији.

Учесници саветовања сасвим одређено констатовали су постојање јединствене социјалистичке заједнице. XXI конгрес СКПб прихвата већ зацртани курс и у Резолуцији од 5. фебруара 1959. поставља као првенствени задатак комунистичких партија у домену међународних односа консолидацију односа у свету и „заједници братских народа“.

Формулације употребљене у наведеним документима „Социјалистичка заједница“, „заједница социјалистичких народа“, „социјалистички лагер“ ушли су у совјетску правну литературу, стекли „право грађанства“, без дубље анализе ових појмова, или њиховог ближег опредељења. Већина теоретичара прихвата дефиницију коју садржи програм СКПб, а који на веома уопштен начин, описно, прилази овом појму. За један партијски докуменат можда је ово довољно, али не и за правничка теоријска уопштавања. „Светски систем социјализма, по овом документу, представља нов тип економских и политичких односа међу државама. Социјалистичке земље имају једнотипну економску основу — друштвену својину над средствима за производњу; једнотипно државно устројство — власт народа са радничком класом на челу; јединствену идеологију марксизма-ленинизма; заједничке интересе у заштити револуционарних тековина и националне независности од покушаја напада империјалистичког лагерa; јединствен велики циљ — комунизам. Ова социјално-економска и политичка подударност представља објективан основ за трајне и пријатељске међудржавне односе у социјалистичком лагеру“. По схватању професора Тункина „Социјалистички лагер представља социјалну, економску и политичку сарадњу слободних суверених народа, обједињених тесним везама међународне социјалистичке солидарности, јединством општих интереса и циљева“⁽¹⁰⁾. Међутим, и ова дефиниција садржи исте слабости. Преведено на правнички језик могли бисмо констатовати да је у питању заједница *sui generis*, лишена институционалних оквира, заснована на идеолошкој основи.

Совјетска теорија усредредила је пажњу на карактер односа у тој заједници, на питање да ли су ти односи регулисани принципима и нормама општег међународног права, или пак, посебним системом социјалистичког међународног права.

Веома радикалан став, у прилог ове последње тезе, заузима Коровин, доследно свом ставу од пре неколико деценија. По његовим речима „у односима између држава које припадају светском систему социјализма, појављује се нов тип међународних односа, ... социјалистички, и њему одговарајући нови правни облици“, засновани на пролетерском интернационализму. Писац додаје да социјалистичке земље у својим узајамним односима примењују такође принципе и норме општег међународног права, али у том случају норме стичу нов квалитет који произилази из природе социјалистичке државе. Пролетерски интернационализам у току свог историјског развоја прошао је кроз неколико етапа, од појаве марксизма до Октобарске револуције „када пролетаријат није имао своје социјалистичке домовине“ и када је овај принцип дејствовао у односима радничке класе разних земаља; друга етапа отпочиње образовањем социјалистичке државе

(10) И. И. Тункин: Теорија межд. права, Москва, 1970, стр. 483.

када принцип пролетерског интернационализма постаје основ унутрашње и спољне политике, а совјетска држава „домовина радничке класе света”. Коначно, трећа етапа наступа образовањем светског система социјализма у коме принцип пролетарског интернационализма регулише односе "свих држава које припадају социјалистичком лагеру". У суштини, додаје писац, принцип пролетерског интернационализма остаје непромењен; он изражава јединство интереса радничке класе света у борби за социјализам и комунизам, јединство социјалистичке идеологије, и доследно томе, јединствену концепцију међународних односа.

Овако категорички став захтевао би брижљиво испитивање праксе СССР-а, а затим осталих социјалистичких земаља и аналитички приступ изворној грађи. Уместо тога Коровин сумарно, некритички, набраја уговоре које је на подручју политике, економије и културе закључио Совјетски Савез са социјалистичким земаљама. У Савету за узајамну економску помоћ писац види оживотворење Лењинових предвиђања о „успостављању јединствене светске економије регулисане од стране пролетаријата свих народа, сходно заједничком плану”⁽¹¹⁾. Овако презентирани материјал не пружа солидну базу, ни за једну теоријску скицу, а нарочито не за изградњу једног теоријског система.

Изајашњавајући се у прилог дуализма међународно правних система, Усенко сматра да принципи мирне коезистенције, који улазе у систем општег међународног права, регулишу односе држава са различитим друштвено-економским системима, између којих постоје антагонистичке супротности. У систему међународноправних односа социјалистичких држава, између којих, по речима писца, не постоје супротности, ово место заузима принцип социјалистичког интернационализма” који је прерастао из политичког принципа радничке класе у међународноправни принцип социјалистичких држава. Два упоредно постајећа међународна правна система и принципи који припадају једном и другом, имају „различиту сферу дејства и различити садржај”. Чак и у случају када се на односе социјалистичких земаља примене норме општег међународног права, на пример, режим отвореног мора, дипломатско право итд., оне добијају различито правно значење, њих треба тумачити у светлу основног принципа социјалистичког међународног права — пролетерског интернационализма. Садржај социјалистичког интернационализма твори „право и обавезе дате социјалистичке државе да сарађује са другим социјалистичким државама у борби против империјализма на делу изградње социјализма и комунизма”. Овај принцип има два вида: један се састоји у признавању и заштити равноправности, слободе и независности социјалистичких држава и нација, а други у признању и заштити неопходног јединства, братства и узајамне помоћи у борби против империјализма. Оба ова вида су нераздвојно повезана и њихово раздвајање би претворило овај принцип у своју противречност”⁽¹²⁾.

(11) Е. А. Коровин: Пролетерский интернационализм и международное право, Советский ежегодник международного права 1958, Москва, 1959, стр. 50—69. Коровин наизменично употребљава термине социјалистички лагер, светски систем социјализма.

(12) Межд. право, Юридическая литература”, Москва, 1970. стр. 36, 9—96.

Прелазећи затим на анализу основних принципа социјалистичких међународних односа у које убраја „добровољност, равноправност, суверенитет, немешање у унутрашње послове, поштовање територијалне целовитости, узајамну корист, такође другарску узајамну помоћ“, кроз које социјалистички интернационализам, по речима писца, долази до примене, Ћсенко пада у низ противуречности.

Позивајући се на Лењинове речи да Савез социјалистичких нација не сме бити заснован на насиљу једне нације над другом, него на добровољној сагласности, Ћсенко даје своје тумачење „добровољности“. „Садржај воље социјалистичке државе опредељује, не толико њени специфични национални интереси... него и општи интереси... у борби против империјализма, за победу социјализма и комунизма... То јединство интернационалних и националних интереса опредељује специфичност принципа добровољности у узајамним односима социјалистичких држава.“

Поставља се, пре свега, питање ко је надлежан да цени и одлучује о приоритету интереса? Ћсенко као позитиван пример и доказ свог става наводи документе са Саветовања комунистичких и радничких партија одржаном у Москви 1969. године, признаје им чак нормативни карактер, иако ти материјали немају правну снагу, нити могу директно обавезивати социјалистичке земље чији су партијски представници узели учешћа на том скупу. Устави појединих социјалистичких земаља утврђују прецизно пут и начин преузимања међународних обавеза и одређују органе надлежне за обављање тих функција. Ићи ван уставних оквира социјалистичких земаља значи негирање лењинистичких принципа о добровољном савезу социјалистичких нација, игнорисање радничке класе односно земље а посебно негацију суверенитета и отварање врата диктату од стране јачег партнера. Анализирајући принцип социјалистичке узајамне помоћи, Ћсенко наводи два несрећна примера: совјетску интервенцију у Мађарској 1956. и Чехословачкој 1968., кроз које је испољено насиље а не толеранција и социјалистички дух, како би се спорни проблеми могли решити мирним путем. Коначно треба напоменути да принципи које Ћсенко убраја у принципе новог социјалистичког права представљају и основне принципе универзалног правног система Уједињених нација у чијим се редовима, не само налазе све социјалистичке земље, него се СССР појављује, са осталим великим силама и као гарант тог система. Универзални светски поредак, чији правни основ представља Повеља апсорбовао је прогресивне идеје трију великих револуција: америчке, француске и октобарске. Као интернационалисти дужни смо и то да кажемо.

Друга група теоретичара заступа умеренији став. Два позната совјетска теоретичара Кожевњиков и Блишћенко у заједничком раду сажето, али продубљено, дају пресек савременог међународног права, да би истовремено једним ретроспективним захватом успоставили везу између новог, савременог система са догађајима Великог октобра, који су условили преображај међународног права и формирање нових институција и принципа.

Лењин је, по речима писаца, посматрао односе са капиталистичким државама као сложену форму класне борбе између државних организација пролетаријата и монополистичке буржоазије. У нашој епохи то до-

лази до изражаја у такмичењу двају противуречних друштвених система. Реч је о мирним односима социјалистичких и капиталистичких држава... али садржај тих односа остаје класна борба пролетаријата и буржоазије." Социјалистичке државе спроводе у живот лењинску политику пролетерског интернационализма, али подвлаче писци „пролетерски интернационализам социјалистичких држава у потпуној је подударности са објективним садржајем и формама савременог међународног права (мисли се овде на опште, универзално међународно право), што доприноси даљој суштинској измени његовог садржаја и историјске улоге". Совјетски Савез је несумњиво за социјалистичке револуције, али при томе, додају писци, „револуција у датјој земљи је пре свега резултат њеног унутрашњег развоја. Научни социјализам искључује експорт социјалистичких револуција и залаже се за немешање у унутрашње послове држава и народа". Интернационализам социјалистичке државе изражава се у првом реду у „изградњи комунизма у својој земљи; у спровођењу политике која је способна да чврсти светски социјалистички систем, као главни фактор савременог револуционарног развоја; у пружању широке помоћи народима који се боре за националну независност, за обезбеђење свог права на самоопредељење; у спровођењу политике мира и мирне коегзистенције; у захтеву строге примене од стране империјалистичких држава принципа и норми савременог међународног права; у спречавању њиховог мешања у унутрашње послове држава⁽¹³⁾“.

— Бобров посматра дуализам међународно-правних система на плану односа специфичног права (социјалистичког) према општем универзалном. Специфичност тог права произилази из истоветне економске и политичке основе социјалистичких држава, јединствене идеологије и заједничких интереса заштите револуционарних тековина. Битно је при томе, подвлачи Бобров, да социјалистичко међународно право „не противуречи општем међународном праву, већ напротив утиче на његов прогресивни развој“⁽¹⁴⁾.

У До сличних идеја долази и Лукашук. Универзално међународно право, проткано новим духом, „игра значајну улогу у односима између социјалистичких држава". Напореда са тим системом правила појавили су се потпуно нови принципи, које писац сврстава у (две) групе: У прву улазе правна правила и принципи, међу њима и социјалистички интернационализам, а у другу принципи који немају правни карактер. Ту улази „социјалистички демократизам и социјалистички хуманизам". Разрађујући идеју о непротивуречности двају права и правних система Лукашук истиче: „Главни интереси радног народа су главни интереси човечанства", па с тим у вези он принципу социјалистичког интернационализма додаје једну свеобухватну просторну димензију; „принцип социјалистичког интернационализма је од великог значаја у реализацији принципа самоопредељења, у борби против колонијализма и расне дискриминације"⁽¹⁵⁾.

(13) Ф. И. Кожевников — Ј. Блищенко: Социализм и современное межд. право, Сов. госуд. и право No 4/1970, стр. 90. Блищенко обрађује проблем социјалистичког међународног права и у свом делу: „Антисоветизм и межд. право", Москва 1968, стр. 38—68.

(14) Р. А. Боборов: Основные проблемы теории межд. права, Москва, 1968, стр. 263—271.

(15) I. Lukašuk: Int. law. (Synopsis) Kiev, 1968, pp. 101—105. Међународное право, под редакцији проф. И. Лукашка и доцента В. А. Васеленк Киев 1971, стр. 57—59.

Од посебног је значаја став академика Тункина, који је последње две деценије дао запажен прилог совјетској правној мисли. У својим ранијим радовима бавио се проблематиком општег универзалног међународног права; последњих година придружује се, али и превазилази, ранију обраду проблема социјалистичког међународног права, уносећи више правних елемената.

Писац повлачи разлику између пролетерског и социјалистичког интернационализма; први означава јединство пролетаријата разних држава, а други јединство социјалистичких држава у класној борби између социјализма и капитализма. Међутим, у даљем тексту наизменично употребљава један или други израз.¹

Принцип пролетерског интернационализма постао је, по схватању писца, међународноправни принцип односа међу социјалистичким земљама путем обичаја, а делимично путем уговора Тункин настоји да примењима поткрепи своја твђења, наводећи обилату документацију у којој се помиње тај принцип⁽¹⁶⁾. Међутим, он је пропустио да повуче разлику између појединих врста аката уговора, декларација или само простих саопштења, а такође партијских и државних докумената; он је пропустио да обрати пажњу на субјекте међународног права који су једино овлашћени творци међународноправних норми. Све је то изузетно значајно за правну квалификацију и домет обавезности аката о којима је реч.¹

Одређујући однос социјалистичког и општег међународног права Тункин упада у извесне нелогичности. Статички посматрано „социјалистички принципи и норме јављају се у односу на опште међународно право као локално право. Они не противурече принципима и нормама општег међународног права, него их замењују у односима између држава светског система социјализма... Када односи између социјалистичких земаља нису покривени социјалистичким принципима и нормама, примењују се принципи и норме општег међународног права“⁽¹⁷⁾. Међутим, на другом месту Тункин каже: „Социјалистички принципи поштовања државног суверенитета, немешања у унутрашње послове и равноправност држава и народа на коренит начин се разликују од одговарајућих принципа општег међународног права... На социолошком плану социјалистички принципи изражавају сагласност воља држава једног социјалног система, што је особито важно, социјалистичког система“. Пokuшавајући да пронађе и прецизира разлике он додаје: „У општем међународном праву, садржај принципа поштовања државног суверенитета, немешања у унутрашње послове и равноправности ограничавају се препуштањем на вољу државама ових права... али не и обезбеђења државама реалне могућности остваривања ових права... Опште међународно право не налаже у том погледу никаквих обавеза у односу на друге државе“. Насупрот томе у социјалистичком међународном праву таква обавеза постоји⁽¹⁸⁾.¹

Пре свега, ваља истаћи да поштовање суверенитета, немешање у унутрашње послове држава, равноправност држава представљају основне принципе универзалног међународног права, принципе на којима је засно-

(16) Г. И. Тункин: Теорија межд. права, Москва 1970, стр. 489—491.

(17) Г. И. Тункин: Идеологическая борьба и межд. право, Москва, 1957, стр. 118—119.

(18) Цит. дело: Теорија... стр. 496—498.

вана Организација Уједињених нација. У својој бити сачи су одређени у негативном смислу: нико нема права да повреди суверенитет и територијални интегритет, нико нема права да се меша у унутрашње послове других држава, нико нема права да доведе једну земљу у неравноправан положај. Као гарант обезбеђења ових права свим државама, без обзира на величину, моћ, или друштвено уређење, појављује се Организација Уједињених нација и њен главни орган Савет безбедности, чији су стални чланови две велике социјалистичке земље СССР и Кина.

У За академика Тункина је сасвим извесно да се Совјетски савез „као најмоћнија социјалистичка сила, на основу пролетерског интернационализма појављује као основни гарант суверенитета, шта више постојања неких социјалистичких држава“⁽¹⁹⁾. Као што је већ истакнуто СССР се појављује као један од гараната суверенитета свих држава, а не само неких социјалистичких, посредством УН. Нема никакве сумње да СССР, као уосталом и свака друга земља, може закључити споразуме о додатним гаранцијама, под условом да ти споразуми буду у сагласности са Повељом, (чл. 103. Повеље), која као што је то много пута у својим делима подвукао професор Тункин, представља правни основ савременог међународног поретка. Такав уговор закључио је на пример Совјетски Савез са Чехословачком 6. маја 1970.; у уводном делу Уговор констатује: „Одбрана социјалистичких тековина је заједничка обавеза социјалистичких земаља“ Мисли се при том, вероватно, на уговорне партнере с обзиром да су обе социјалистичке земље и да уговори не рабају ни права ни обавезе за треће државе — *pacis tertiis nec posset nec prosunt*. Совјетски Савез закључио је нешта касније Уговор о пријатељству и са Румунијом (потписан 7. јула 1970.) међутим, ту не налазимо овакву формулацију. У односу на тековине социјализма важи овде правило, које је истакнуто и нашло своје место у завршном документу саветовања комунистичких и радничких партија у Москви 1969., да су комунистичке партије и социјалистичке земље одговорне за своју активност у првом реду пред својом радничком класом и нацијом, а и пред међународном радничком класом. Само у питању је морално-политичка одговорност.

* * *

У низу сукцесивних промена до којих је дошао у совјетској теорији међународног права, извесних размимоилажења између појединих теоретичара, нијансирања у прилазима појединим проблемима, остаје једна константа: доказати подударност совјетске политике са марксистичко-лењинистичком филозофијом. Дубоко опседнути конкретним политичким потезима своје земље, извесни совјетски теоретичари, покушали су да у сеници те политике, у односу на друге социјалистичке земље, пронађу ново социјалистичко међународно право, које би било врхунска примена марксизма кроз принцип пролетерског интернационализма.

У Нема никакве сумње да је Октобарска револуција и појава прве социјалистичке земље на међународној сцени од историјског, епохалног зна-

(19) Цит. дело: стр. 498.

чаја; али је немогуће прихватити совјетски модел социјализма и организације друштва, совјетски пут, као једини, апсолутни и неприкосновени за целу светску заједницу, односно за земље које накнадно ступе на пут изградње социјализма. Нема никакве сумње да је од изузетне користи осветлити простор реалне политике прве социјалистичке државе. Низ примера совјетске дипломатије у борби за демократске и прогресивне односе у свету могу да послуже као инспирација и светли перимери; али је немогуће прихватити ту политику без критичког преиспитивања, или свести на једну просту шему оно што представља краће компликовану јачину.

До какве апсурдне ситуације може да доведе овакав прилаз наведимо само неке примере. Коровин, у већ цитираном делу, узима односе између СССР-а и Кине, став и речи Мао Це Тунга као позитиван пример реализације правног принципа пролетерског интернационализма, да би само неколико година касније ти исти односи послужили као пример кршења тих истих принципа. Коровин и низ других теоретичара узимају као пример марксистичко-лењинистичке политике и примене пролетерског интернационализма давање независности Летонији, Литванији и Естонији после Октобарске револуције, а да ни речи нема о судбини тих истих земаља 1940. или 1945. године. Ништа штетније за научну мисао од проглашавања политичког прагматизма врхунском теоријом. За научну обраду не сме остати незахваћено ни једно подручје, ни један период, ни један догађај; али само стрпљивим одабирањем и критичким преиспитивањем грађе могу се вршити правилна теоријска уопштавања. Да би се прихватила теза о социјалистичком међународном праву био би нужен један далеко солиднији теоријски и методолошки приступ, прецизније формулације.

Цела концепција социјалистичког међународног права заснована је на политички преживелој основи о подели света на два антагонистичка тabora; она представља једну апологетску творевину. Данашња реалност је много сложенија од упрошћеног модела двају табора. Оставимо по страни дубоке супротности које деле капиталистичке државе, јер то излази из круга овог чланка. Површан пресек односа између социјалистичких земаља од краја другог светског рата указује на одсуство униформности, на дубоке разлике које деле социјалистичке земље: сукоб Југославије са земљама Информбироа 1948. године, Совјетска интервенција у Мађарској 1956 и Чехословачкој 1968, идеолошке и политичке супротности између Кине и СССР-а, које су на тренутке попримиле обим оружаних сукоба, однос СССР-а и Кубе, повлачење Албаније из Варшавског пакта, различит став Румуније о економској интеграцији чланица СЕВ-а, а да не говоримо о унутрашњим идеолошким превирањима, као што је био случај са деистабилизацијом ставом Тољатија изнетом у меморандуму 1964, или о ерупцијама као што су били полски немци 1970—1971. Несагледавање све сложености тих односа представља главну препреку, не само за правилно теоријско уопштавање, него и за даљи развој социјализма у свету.

Било би крајње догматски тврдити да је социјалистичко међународно право, по својој природи, под одређеним историјским околностима, које нажалост не постоје, неостварљив циљ; или да принцип пролетерског интернационализма не налази уопште примену у савременом свету. Поменимо само случај Југославије, која, иако и сама у тешкој економској си-

туацији, са тешким последицама рата, одрекла се репарација 1946. које је била дужна да плати Бугарска за штету коју су причиниле бугарске окупационе снаге у саставу хитлеровске армије за време II светског рата. Ил други случај, када је, опет у тешкој економској ситуацији, Албанији испоручена канадска пшеница на рачун Кине. Таквих примера истинског интернационализма могуће је свакако пронаћи и у совјетској пракси, на пример, обилата економска помоћ Пољској 1971. Према томе, проблем се не своди на негирање социјалистичких принципа, него на сагледавање места и домета тих принципа у комплетно измењеном свету од онога када је Маркс постављао идејне темеље научног социјализма и светског радничког покрета. Другим речима, проблем односа између социјалистичких земаља мора бити нужно размотрен у ширем контексту целокупне марксистичке филозофије, целовитог погледа на свет, и са друге стране, у контексту измењених услова у свету. Ради се, дакле, о ширем постављању проблема, држећи корак са развојем друштва.

Маркс и Енгелс пројектовали су организацију социјалистичког друштва на универзалном плану; нов светски систем, према овој замисли, требало је да се оствари кроз револуционарну акцију радничке класе света, а уз одумирање државе као друштвено-политичке организације. У склопу тог концепта појављује се и принцип пролетерског интернационализма, као нека врста етичког кодекса радничке класе света. Међутим, универзалистички пројектован светски систем надомештен је системом плурализма држава са различитим друштвено-економским системима. Победа социјалистичке револуције у једној земљи, прихватање Лењиновог учења о могућности коегзистенције различитих друштвено-економских система имала је за последицу тријумф етатизма, са свим последицама које он повлачи на међународном плану. Строго формална структура односа између држава, територијални принцип и разграничење надлежности, немешање у унутрашње послове, имунитет представника, одржавање односа на дипломатском нивоу итд. Управо на том терену долази до првих одступања од изворних идеја Маркса и Енгелса. Систем држава омеђио је простор слободног деловања и наметнуо обавезу преиспитивања појмова и принципа марксистичке филозофије на нивоу држава. И поред свих слабости, међународно правни поредак, у новим историјским условима представља оквир, унутар кога могу да коегзистирају државе са различитим системима и сукобљавајућим идеологијама.

Појава других социјалистичких држава, прерастање социјализма у светски процес није утицало, нити изменило, традиционалну структуру односа. Могло би се чак тврдити супротно. Победа социјалистичких револуција у другим земљама није била праћена припајањем првој земљи социјализма или стварањем нове заједнице, него формирањем социјалистичких држава, која улазе у међународну заједницу и стичу права посредством своје личности, као нови субјекти међународног права. Идејна и политичка дисхармонија доприноси даљем учвршћењу етатизма на међународном плану. Такав правац развоја условљен је, с једне стране, различитим друштвено-историјским условима настанка појединих социјалистичких земаља, њиховим геофизичким условима, као и различитим прилазима

појму државе, власти, улози комунистичке партије, а с друге стране. условљен је карактером савременог међународног система. ✓

✓ Продужавајући традицију класичног система, савремени међународноправни систем, у чијем је обликовању учествовао и Совјетски Савез, грађен је и функционише на етатистичкој основи; државе су главни субјекти међународног права, једини комплетни носиоци свих права која пружа међународни поредак. Али истовремено тај поредак намеће државама ограничења, без обзира на њихово унутрашње устројство или идеолошку оријентацију. Сарадња држава одвија се преко одређених правних облика и условљена је формалном процедуром коју предвиђа, делимично међународно правни поредак, делимично унутрашњи тј. устави појединих земаља. Процедура има дубок смисао, јер она постаје акт контроле политичке и правне активности, од стране народног представништва појединих земаља, односно за то надлежних органа. Назвати то „буржоаским нормативизмом“, како то чине поједини совјетски теоретичари, тврдити да оно не везује социјалистичке земље, или иде на уштрб јединства социјалистичких земаља је потпуно неосновано. То је питање путева и облика сарадње у једном систему држава и није везано ни за једну идеолошку структуру. Идеологија игра и те како значајну улогу, али у обликовању политике и садржине правних аката. Идеологија не може бити сама по себи легални основ права или обавеза у међудржавним односима једног плуралистичког света, јер би то отворило врата самовољи, субјективним тумачењима и индивидуалним укусима, једном речју беззакоњу. Када су САД покушале да агресију у Вијетнаму правдају „идеолошким“ момен-тима, опасношћу од ширења комунизма, наишле су на оштру осуду и критику од стране међународних форума и прогресивног човечанства. И за социјалистичке земље заједничка марксистичко лењинистичка идеологија представља концепцијски оквир у коме се креће спољна политика тих земаља, а своју реализацију, као и стицање права и обавеза за поједине социјалистичке земље може да уследи само кроз конкретне правне акте, донете процедуром коју предвиђа опште међународно право. Аутентичност социјалистичких вредности и принципа може се проверити само кроз конкретну садржину одређених норми.

✓ Нужно је осветлити и другу страну овог проблема, изузетно осетљиву; наиме, у савременим-сложеним условима живота идеологија се не излучује у међудржавним односима у свом чистом виду. Пре свега етатистичке структуре у начелу, посебно супер сила и поред дубоких разлика које их деле имају и сродности, која нарочито долази до изражаја на плану војно индустриског комплекса. Првенствена оријентација на војно подручје баца често у позадину социјалне проблеме човека, који су се налазили у центру Марксове визије света. Треба такође напоменути да је чинилац континуитета од изузетног значаја код свих државних организација, без обзира на различите друштвено економске системе, или идеолошке подударности. Гранични спорови између Кине и СССР-а могу да послуже као пример.

✓ С друге стране садржина и облици политике у условима економске међузависности држава, у условима судбински повезаног света, пред опас-

ношћу тоталног уништења, у зависности је од многобројних чинилаца и околности датог тренутка. Век у коме живимо је век технолошке револуције, која је изазвала далекосежне промене у свим видовима људских односа и активности. При таквој ситуацији намеће се потреба далеко ширег оцењивања и вредновања појава и односа. Примера ради наведимо само Кубанску ракетну кризу 1962. На подручју економије ситуација је истоветна; економска самосталност данас је само релативна, а не апсолутна. Проблеми са којима се суочавају поједине социјалистичке земље веома често превазилазе границе социјалистичких држава и везани су за светско тржиште. При таквим околностима ефекат коришћења суштинског елемента принципа пролетерског интернационализма — узајамне помоћи — у зависности је од стања у светској заједници. А то истовремено наводи на закључак да принцип пролетерског интернационализма не може бити постављен у односу на једну затворену сферу, него експониран у односу на свет као целине. Пролетерски интернационализам представља данас само морално политички принцип, а не правни. Ефективна примена овог принципа у савременом свету, који функционише кроз систем држава ограничена је, у великој мери, правним принципом немешања у унутрашње послове држава, чији је наватренији поборник у Уједињеним нацијама управо Совјетски Савез.

Парадокс епохе у којој живимо је у томе да је то епоха неслућеног развоја науке и технике без преседана у људској историји. Но истовремено, то је епоха дубоких диспропорција између могућности науке, начина и степена њеног коришћења, између развоја технике и беде у свим деловима света, између узвишених идеала хуманости, којима је проткана марксистичка филозофија, варварства и грубе употребе силе. У разрешавању тих противуречности леже неисцрпне могућности за социјалистичке земље, за примену социјалистичког интернационализма, али не кроз затварање, већ обрнуто, отварање према свету и изналажење решења која ће имати „визу за будућност“. На тим принципијелним питањима, на бази универзалних вредносних критеријума, решит ће се исход борбе различитих друштвено економских система.

Маркс и Енгелс упутили су тешке критике буржоаским теоретичарима што су друштвене институције посматрали статички, апстрактно, не водећи рачуна о реалним условима у свету, о месту и времену. Социјализам је прерастао у светски процес у тренутку рађања атомске ере. Научно технолошка револуција изменила је из темеља услове људске егзистенције, а појму међународног права дала нов смисао. Напредак науке и технике судбински је повезао политички хетерогену међународну заједницу; њена даља судбина и просперитет зависи од спремности и способности чланова да своје понашање, правна правила и институције прилагоде технолошки уједињеном свету. Оквир блока или лагера је преузак. Проблеми савременог света су универзални и на тој планетарној равни морају бити постављена и правна правила.

РЕЗЮМЕ

Социалистические страны и международное право

Сквозь призму перемен, происшедших в мире за последние пять десятилетий: появление ряда социалистических стран, технологическая революция, приведшая к еще более тесной взаимозависимости государств, автор критически оценивает тезу советских теоретиков о социалистическом международном праве, рассматриваемом самостоятельной системой правил регулирующих отношения между социалистическими странами. Указывая на эпохальное значение Октябрьской революции, на необходимость научной обработки внешней политики первой страны социализма, автор находит, что эту политику нельзя принять без ее критического пересмотра. Лишь с помощью тщательного отбора и критического пересмотра всех событий и каждого периода-возможно прийти к правильным теоретическим обобщениям.

Взаимоотношения социалистических стран, по словам автора, должны рассматриваться в широком контексте всей марксистской философии, всеобъемлющего взгляда на мир, а, с другой стороны, с учетом изменившейся обстановки во всем мире. Маркс и Энгельс в своем учении выдвинули идею построения общества на универсальном плане, с отмиранием государства как общественно-политических организаций. В этом учении обоснованы и принципы пролетарского интернационализма, этого этического кодекса мирового рабочего класса. Однако вместо задуманной всеобъемлющей мировой системы появился плюрализм государств с разными общественно-экономическими системами. Победа социализма в одной стране, принятие учения Ленина о возможности сосуществования двух общественно-экономических систем, имело своим последствием триумф этатизма со всеми вытекающими отсюда последствиями на международном плане: строго формальная структура отношений, территориальный принцип, невмешательство во внутренние дела других государств и т.д. В этой области происходят первые самые роковые отступления от идей, заложенных Марксом и Энгельсом. Система государств разграничила просторы для свободной деятельности и наложила обязанность приступить к пересмотру явлений и принципов марксистской философии на уровне государств. Современный международный порядок, в формировании которого участвовал и СССР, построен и действует на этатистических основах, независимо от разных схожих или же одинаковых общественных систем в отдельных государствах. Общая идеология социалистических государств представляет собой концепцийские рамки, внутри которых осуществляется внешняя политика, а не юридическую основу прав и обязанностей. Сотрудничество социалистических государств может осуществляться только лишь в границах процедур и актов, предусмотренных частично общим международным правом, частично конституциями отдельных стран. Другая сторона данной проблемы, которой автор достаточно уделяет места, заключается в обстоятельстве, что идеология в современных сложных условиях, в международных отношениях не проявляет себя в своем чистом виде. Данную тезу автор подкрепляет многочисленными примерами.

SUMMARY

Socialist States and International Law

In the light of the changes that have taken place in the world in the course of the last five decades: establishment of several socialist states, technological revolution that caused a close interdependence of states, the author critically considers the proposition of the Soviet theoreticians bearing on the socialist international law, as an independent system of rules governing rela-

tion ships among socialist countries. Pointing out the epochal significance of the October Revolution, the need of scientific processing of foreign policy of the first socialist country, the author finds that his policy could not be accepted without a critical review. Only a careful selection and critical re-examination of all events in all periods make possible correct theoretical generalizations.

According to the author, relations among socialist countries should be considered within a broader context of the entire Marxian philosophy, an overall view of the world, and on the other hand, in the light of the changes in world conditions. Marx and Engels conceived organization of society on a universal plan, supposing devolution of state as a socio-political organization. This concept encompasses the principle of proletarian internationalism as a kind of code of ethics of labour class in the world. However, the world system projected universally was replaced by plurality of states with different socio-economic systems. Victory of socialism in one country, embracing Lenin's teachings on the possibility of coexistence of two socio-economic systems, led to the triumph of statism with all the consequences it entails on the international plan: strictly formal relations, territorial principle, non-interference with the affairs of other states, etc. In this field we have the first most fatal divergencies from the original Marx' and Engels' ideas. The system of states fenced the area of free operation and imposed the need of reconsideration of phenomena and principles of Marxian philosophy at the state level. The present international system formed with the participation of the USSR, was built to function on the basis of statism regardless of similar or dissimilar, or identical social systems in individual states. Common ideology of socialist states is a conceptual frame within which foreign policy moves, not a legal basis of rights and duties. Cooperation of socialist countries is possible only through procedure or decisions envisaged partly by general international law, ad partly by constitutions of individual countries. Another side of this problem, to which the author devotes ample space, is the fact that ideology under the modern complex conditions is not extracted in its pure form. This proposition is supported by numerous examples.

RÉSUMÉ

Les Etats socialistes et Le Droit International

A travers le prisme des changements qui se sont produits dans le monde au cours des cinq dernières décennies: l'apparition d'une série d'Etats socialistes, de la révolution technologique, qui a eu pour conséquence l'interdépendance encore plus étroite des États, l'auteur soumet à la critique la thèse des théoriciens soviétiques relative au droit international socialiste en tant que système autonome des règles qui réglementent les rapports entre les pays socialistes. En attirant l'attention sur l'importance considérable de la Révolution d'Octobre, sur la nécessité de l'élaboration scientifique de la politique extérieure du premier pays socialiste, l'auteur considère qu'il est impossible d'accepter cette politique sans procéder à un examen critique, ce n'est que par une sélection consciencieuse et un examen critique de tous les événements, de chaque période, que les généralisations théoriques normales sont possibles.

Le rapport entre les pays socialistes, selon l'auteur, doit être examiné dans un contexte plus large de la philosophie marxiste tout entière, de la vue intégrale sur le monde et, d'autre part, à la lumière des conditions modifiées dans le monde. Marx et Engels ont projeté l'organisation de la société sur le plan universel, avec le dépérissement de l'Etat en tant qu'organisation socio-politique. Dans le cadre de ce concept apparaît le principe de l'internationalisme prolétarien, comme une sorte de code éthique de la classe ouvrière du monde. Cependant, le système mondial projeté sur la base de l'universalisme est substitué par le pluralisme des Etats avec des systèmes socioéconomiques

différents. La victoire du socialisme dans un pays, l'adoption de la doctrine de Lénine sur la possibilité de la coexistence de deux systèmes économique-sociaux, avait eu pour conséquence le triomphe de l'étatisme, avec toutes les conséquences qu'il entraîne sur le plan international: la structure rigoureusement formelle des rapports, le principe de la territorialité, la non-ingérence dans les affaires intérieures des autres États etc. Sur ce terrain se sont manifestées les premières déviations les plus décisives des idées originales de Marx et Engels. Le système des États a établi les limites de l'espace de l'action libre, et il a imposé le devoir de procéder à un nouvel examen des événements et des principes de la philosophie marxiste au niveau des États. L'ordre international contemporain, dans la formation duquel l'U.R.S.S. a participé aussi, est édifié et fonctionne sur la base étatique, sans égards aux systèmes sociaux différents ou similaires, voire identiques dans les divers États. L'idéologie commune des États socialistes représente le cadre de concept au sein duquel se développe la politique extérieure, et non point le fondement juridique des droits ou des devoirs. La collaboration des États socialistes peut se développer seulement au moyen de la procédure et des actes que prévoit partiellement le droit international général et partiellement les constitutions des divers États. Le second aspect de ce problème, auquel l'auteur a consacré une large place consiste en ce que l'idéologie dans les conditions complexes contemporaines, dans les rapports entre les États ne s'abstrait pas sous son pur aspect. Cette thèse est corroborée par de nombreux exemples.